

RELIATYVIZMO PANEIGIMAS

Monroe C. Beardsley

I.

Reliatyvizmą galima suprasti taip: jei Smitas mano, kad tam tikras predikatas P yra n-vietis predikatas, o Džonso manymu, P yra (n+1)-vietis predikatas, tai Džonsas, lyginant su Smitu, yra P-reliatyvistas. Toks požiūris reliatyvizuoja pačią reliatyvizmo sąvoką dviem būdais, iš kurių vienas, mano nuomone, yra labiau žinomas. Pirma, kaip dauguma sutiktų, žmogus yra reliatyvistas konkretaus predikato arba tam tikro tipo predikatų, taigi ir tam tikros klasės sakinių (pvz., sakinių, kuriais priskiriamos moralinio neteisingumo, istorinės reikšmės, estetinio vertingumo ir panašios savybės), atžvilgiu. Antra, žmogus yra reliatyvistas tam tikros alternatyvios teorijos, t. y. predikatų daugiavietiško teorijos, kuri predikatą P laiko vienu laipsniu (gal turėtume sakyti – bent vienu laipsniu) žemesniu, požiūriu.

Kadangi nėra 0-viečių, t. y. niekam ne-taikomų, predikatų, tvirtinimas, kad tam tikras predikatas yra vienvietis, negali būti reliatyvistiškas. Ir apskritai, jei visi sutinka, kad tam tikras predikatas yra n-vietis („Tango šokti reikia dviejų“), tai tokio teiginio autorius nebus reliatyvistas niekieno atžvilgiu, taigi išvis ne reliatyvistas.

Visi gerai žino tipišką argumentą, kuriuo užbaigiamos diskusijos apie teisingą predikato laipsnį. Iš tiesų būtų pakankamai protinga nustatyti tokį kriterijų: reliatyvistu laikyti tik tą, kuris savo išvadas paremia būtent tokios rūšies argumentu. Šis kriterijus būtų grin-

džiamas principu, pagal kurį predikatas P turi būti mažomas kaip pasižymintis bent tokiu daugiavietiško laipsniu, kuris būtinas norint užtikrinti tą pačią teisingumo reikšmę visiems sakiniams, kuriuose jis derinamas su tomis pačiomis nuorodos funkciją atliekančiomis išraiškomis. Štai paprastas pavyzdys – predikatas „yra alkanas“. Galime pasakyti:

- (1) Henris yra alkanas.
- (2) Henris nėra alkanas.

Gali paaiškėti, kad abu šie sakiniai yra teisingi, nors pagal kalbinę formą jie prieštarauja vienas kitam. Norėdami išvengti prieštaravimo (arba, kas iš tikrųjų reiškia tą patį, – siekdami išsaugoti (1) sakinio teisingumą), įvedame kitą kintamąjį – laiko faktorių, ir pateikiame pradinį vienvietį predikatą kaip dvivietį: „x yra alkanas laiko momentu t“. Dabar galime sakyti:

- (3) Henris yra alkanas 11.00 val.
- (4) Henris nėra alkanas 13.00 val.

– taip palikdami Henriui pakankamai laiko papietauti.

Siekdami užtikrinti sakinių teisingumo reikšmės pastovumą, taigi ir loginį nuoseklumą, nusprendėme, kad predikatas „yra alkanas“ iš tikrųjų yra dvivietis predikatas: „yra alkanas tam tikru laiko momentu“. Bet tuomet labai aiškiai peršasi trejetas įsidėmi-
nų dalykų. Pirma, jeigu Džonsas nori įrodyti, kad P yra (n+1)-vietis predikatas, jis gali tai padaryti parodydamas (kitaip galbūt ir nepavyktų), kad predikatas P, jei būtų laikomas n-viečiu, netenkintų teisingumo reikšmės

pastovumo sąlygos. Džonsas turėtų pasiūlyti nors vieną pavyzdį, tokį kaip Henrio atvejis. Antra, kadangi pagal Ockhamo principą iš visų galimų privalome rinktis paprasčiausią pakankamą paaiškinimą, įrodymo našta krinta ant Džonso, o ne ant paprastesnę P interpretaciją pasiūliusio Smito pečių. Trečia, Džonsas negali nieko neaiškindamas tiesiog tvirtinti, kad P yra (n+1)-vietis predikatas; jis turi pasiūlyti (n+1)-o kintamojo reikšmių aibę, be to, tiksliai pademonstruoti, kaip šio kintamojo įvedimas į konkretų sakinių užtikrina, kad teisingumo reikšmė, kuri kitu atveju kistų įvedus papildomą kintamąjį, išlieka pastovi. Taigi, alkio pavyzdyje išsprendėme klausimą pasirinkdami du sakinius, kalbinės formos požiūriu vienas kitą neigiančius, tačiau abu teisingus po to, kai įvedėme papildomą kintamąjį, kurio reikšmių aibė – laiko momentai (o ne, tarkime, geografiniai taškai).

Siekdami susiaurinti reliatyvizmo sąvoką iki klausimų, labiausiai rūpinčių estetikams, įveskime dar vieną apribojimą. Šia siauresne prasme reliatyvistas yra žmogus, kurio požiūriu, (n+1)-o kintamojo reikšmių aibė – individualūs žmonės arba žmonių grupės. Toks požiūris kelia daugiausia nepabaigiamų ir intensyviausių diskusijų. Galėtume jam duoti netgi specialų vardą – „žmogiškasis reliatyvizmas“, tačiau šiame kontekste trumpumo sumetimais vadinti tiesiog „reliatyvizmu“, neužmiršdami minėto apribojimo.

Čia turėtume išmokti dar vieną pamoką – sunkiau apibrėžiamą, tačiau, manyčiau, dar vertesnę mūsų pastangų. Pavyzdyje apie alkį Džonsas (jei jį laikysime predikato „yra alkanas“ dvivietiško grynėju) pasiūlo *bedra* tezę apie predikatą, tačiau paremia ją *vieninteliu* konkrečiu pavyzdžiu – Henrio būsenos pasikeitimu. Pavyzdys iliustruoja būdą, kuriuo jo pasiūlymas turėtų išspręsti teisingumo reikšmės pastovumo problemą. Tačiau jis turi

mus įtikinti, kad tas pats pasiūlymas galios ir *visais* kitais atvejais – bet kuriems sakiniams, turintiems tą patį predikatą, arba lanksčiau tariant – tam tikroje plačioje, atpažįstamoje panašių kontekstų aibėje. Kaip aš suprantu, Džonsas gali tą pasiekti tik remdamasis tam tikros rūšies empirine generalizacija – tokia, kuri kauzališkai paaiškina, kodėl alkio būseną kinta laiko momentų atžvilgiu, t. y. tokia generalizacija, kuri paaiškina, kodėl tam tikru laiko momentu apie Henriį teisinga sakyti, kad jis alkanas, o kitu momentu toks tvirtinimas būtų klaidingas (tačiau mes nesitikime, kad jo alkis priklausys nuo to, ar jis yra Filadelfijoje, ar Kamdene). Žinoma, Džonsas remsis bendromis mūsų žiniomis apie tai, kaip alkis kinta pagal tai, prieš kiek laiko valgėme (suprantama, neminint kitų sąlygų), nes mechanizmą, nuo kurio priklauso alkio jausmas, paleidžia tam tikros fiziologinės sąlygos. Taigi generalizacija, kuria remiasi šis aiškinimas, skelbia, kad laiko, praėjusio nuo paskutinio valgymo, trukmė veikia alkio jausmo intensyvumą bet kuriuo konkrečiu laiko momentu.

II.

Gilinimasis į tokius estetikai tolimus pavyzdžius gali atrodyti varginantis užsiėmimas, bet, mano įsitikinimu, iš jo galime pasimokyti dėmesio vertų dalykų. Pasirinkome pavyzdį, kuriame reikšmingas laiko momento kintamasis, tačiau tokias pačias išvadas galėtume padaryti ir svarstydami pavyzdžius, kuriuose reikšminga vieta, tiksliau – pavyzdžius, susijusius su kultūriniais skirtingumais. Nesisiimsiu svarstyti etinio reliatyvizmo (nes net ir turėdamas geriausią mokytoją, Elizabethą Beardsley, iki šiol nežinau, kas veiksmažodį daro teisingą ar neteisingą), tačiau manau, jog žinau, kas objektui suteikia estetinį vertingumą (tai yra galia sukelti aiškiai estetinio pobūdžio patyrimą), taip pat tikiu žinau, kas objektą daro

estetiškai gerą (tai yra galia sukelti estetinį patyrimą, geresnį negu vidutinišką, arba labai gerą estetinį patyrimą – čia remiuosi prielaida, kad estetiški patyrimai yra verti išgyventi).

Iš mano „reliatyvizmo“ apibrėžimo atrodo, kad objektas gali būti estetiškai vertingas vienoje visuomenėje, bet toks nebūti kitoje, iš tikrųjų, kaip tik tai kartais laikoma „reliatyvizmą“ apibrėžiančiu dalyku. Gana paprastai pagrįsiu, kad toks išpūdis būtų klaidingas. Tačiau pripažįstu, kad norėdamas tai įrodyti turiu atsižvelgti į pirmiau pasakytą mintį apie įrodymo našta ir kritiškai panagrinėti „galios“ elementą mano pateiktame apibrėžime. Nuo jo, kaip matysime, priklauso daug kas. „Galios“ terminas padaro apibrėžimą *reliacinį* (angl. *relational*), bet ne *reliatyvistinį*.

Atrodo, kaip tik dabar geriausias laikas stabtelėti ir trumpai aptarti „galios“ sąvoką, kurią laikau dispozicine tiek taikant ją objektams, tiek asmenims (o ji taikoma ir vieniems, ir kitiems). Kalbame apie objektų galią teikti mums tam tikros rūšies pasitenkinimą – „id quod visum placet“, kaip sakoma žinomame tomistiniame „grožio“ apibrėžime; taip pat kalbame apie asmens galią patirti tai, ką siūlo objektas – tai reikalauja ir sugebėjimų, ir juslinės pajėgos, ir mokymosi, ir ankstesnio patyrimo. Tačiau galia skiriasi nuo kitų dispozicinių savybių tuo, kad reikalauja sutelkto dėmesio, manyčiau, taip pat kaip naudojantis įrankiu, dalyvaujant žaidime arba klausantis muzikos (bent jau pradžioje, nors vėliau dėmesys gali nesulaikomai nukrypti į šalį). Vienintelės man į galvą ateinančios išimtytys – gėlė, išdygstanti tavo kelyje netikėtai, arba muzikos fragmentas, pasiekęs tavo klausą, kai esi nepasirengęs, – bet net ir šiais atvejais gali prireikti pastangų, bent jau kad atsidurtum tam tikroje vietoje.

Padirbėkime su vertybiniu predikatu „meniškai geras“ ir pamatysime reliatyvizuojančio

reliatyvizmo pranašumą: jis leidžia mums išvengti klausimo apie absoliutų šio predikato daugiavietiško laipsnį. Įsivaizduokime Smitą jam (palyginti) įprastame ne reliatyvisto vaidmenyje. Nesvarbu, ar, jo manymu, „yra meniškai geras“ yra paprastas vienvietis predikatas, ar tai išraiškos „yra geras y“ santrumpa, kur kintamojo y reikšmių aibė apima rūšis (tipus ar žanrus) arba konkrečius meno kūrinius. Šiaip ar taip, Džonsas siūlys, kaip įprasta, vienu kintamuoju daugiau ir tvirtins, jog tam, kad išraiška

(5) x yra geras y

būtų pilna, turime įvesti dar vieną kintamąjį, net jei tada predikatas taps trivietis:

(6) x yra geras y , atžvilgiu z ,

kur z reikšmių aibė, kaip minėta, apima individualius žmones ar žmonių grupes.

Tačiau dabar jau laikas pasinaudoti tuo, ko išmokome svarstydami alkio pavyzdį. Reliatyvistas Džonsas negali baigti ginčo taip paprastai – tiesiog teiginiu. Jis dar turi atsakyti į keletą klausimų.

Taigi, pirma, kodėl neturėtume pasitenkinti (5) ir laikyti jį visiškai pilnu, nereikalingu rekonstruoti ar keisti jo formą? Reliatyvistas pirmiausia turi pateikti mums meno kūrinio pavadinimą, kuriuo galėtume pakeisti kintamąjį x sakinyje (5), o nuo to sakinyt (5) taptų tuo pat metu ir teisingas, ir klaidingas. Pavyzdžiui, jis galėtų pasiūlyti:

(7) Jacksono Pollocko „Rudens ritmas“ yra meniškai geras (arba geras paveikslas).

(8) Jacksono Pollocko „Rudens ritmas“ nėra meniškai geras (arba geras paveikslas).

Tada reliatyvistas turėtų mums parodyti, kaip (7) ir (8), prieštaraujantys vienas kitam, gali būti abu teisingi. Tai toks pat uždavinys, kaip nuspręsti, kokios rūšies reliatyvistu jis

ketina būti, t. y. kokia yra kintamojo, užimančio trečio predikato vietą, reikšmių aibė. Ar jis, tarkime, tvirtina, kad „Rudens ritmas“ nebuvo meniškai geras 6-ajame dešimtmetyje, kai buvo nutapytas, o po 1960 metų jis buvo meniškai geras? Ar, tarkime, kad jis yra geras Jungtinėse Valstijose, bet nėra geras Sovietų Rusijoje, kur nevaizduojamoji dailė oficialiai (ir, be abejo, visuotinai) nepripažįstama? Ar kad jis yra geras Vakaruose, bet nėra geras visiškai skirtingoje kultūrinėje terpėje, tarkime, Saudo Arabijoje ar Tailande, ar bantų gentyje? Ar kad jis yra geras vieno dailės kritiko akimis, bet nėra geras kito požiūriu?

Pasirinkti atsakymą į šį klausimą reiškia, kaip aš sakau, priimti vieną ar kitą reliatyvizmo formą. Iš čia plaukia reliatyvizmo tarsi hidros daugiagalviškumas ir jo paneigimo uždavinys, reikalaujantis Herkulio jėgos. Bet gal panagrinęję vieną reliatyvizmo atmainą atskleisime bendresnio lygio sunkumus, taip paskatindami suabejoti ir kitomis jo atmainomis. Tarkime, Džonsas nusprendžia kintamąjį x pakeisti visuomeninio pobūdžio konstantomis; tuomet jis tvirtina, kad tas pats meno kūrinys gali būti geras vienoje visuomenėje (žmonėms, tos visuomenės nariams), bet ne kitoje. Tada predikatas atrodytų taip:

x yra meniškai geras visuomenėje z .

Tačiau kaip jau esame sakę, reliatyvisto laukia dar vienas uždavinys: jis turi paaiškinti, kodėl pasirenka kaip tik šią naujojo kintamojo reikšmių aibę; jis turi pagrįsti savo pasirinkimą. Dabar visiškai pripažįstama, bet labai dažnai pamirštama, kad to negalima padaryti nusukant į šoną prie kito klausimo. Nepakaks pasakyti, tarkime, kad tai, kurie paveikslai žmonėms patinka, priklauso nuo jų kultūrinės aplinkos, nuo jų auklėjimo, todėl esą natūralu tikėtis, jog skirtingoms visuomenėms būdingi skirtingi *patikimai* (angl. *liking*). Mes klausė-

me ne to, kaip *patinkamumas* koreliuoja su visuomenių skirtumais, nes jau žinojome, jog
yra mėgstamas

yra 2-vietis arba $(2+n)$ -vietis predikatas. Mes klausiamo, kas lemia meninį vertingumą (ne patinkamumą) kurioje nors visuomenėje, – kaip perkėlimas iš vienos visuomenės į kitą paveikia (bent iš dalies) meninį paveikslo vertingumą. Tai yra reliatyvisto vertas iššūkis ir, kaip matote, į jį atsakyti nėra lengva. Galime suprasti, pavyzdžiui, kaip paveikslo meninį vertingumą veikia jo restauravimas arba palikimas lietuje; bet kaip meninį vertingumą paveikia visuomeninės aplinkos pakeitimas?

Manau, labiausiai tikėtina, kad reliatyvistas atsakytų, jog meninis vertingumas iš dalies priklauso nuo suvokėjo pajėgumo suprasti ir mėgautis. Ar toks požiūris nebūtų akivaizdžiai teisingas analogiškai jį taikant technologinių objektų vertingumui? Perkelkite traktorių į Manhatano centrą, karinį tanką – į hopių rezervatą, atominę elektrinę – į Mozambiką. Ar perkelti jie nepraras savo vertės? Jei naujos visuomenės nariai nemoka jų naudoti, tai kaip šie objektai gali išlaikyti savo vertę? Analogiškai gali būti argumentuojama, kad jeigu tam tikros visuomenės nariai negali suprasti ir, taip sakant, estetiškai vartoti „Rudens ritmo“, tai šis kūrinys tos visuomenės atžvilgiu tiesiog neturi meninės vertės. Kaip tik todėl predikatas „yra meniškai geras“, kad būtų pilnas ir tiesos požiūriu pastovus, reikalauja papildomos, kintamuoju z žymimos vietos.

Turime pripažinti, kad visuomenės taip veikia savo narius, kad jie nesugeba suprasti daugelio meno kūrinių ir jais mėgautis. Be abejo, nebūtų jokios naudos, jeigu draugui, skaitančiam tik hindi kalba, nusiųstum Jeilyje leistus Shakespeare'o raštus. Jis nepajęgtų jų skaityti. Ar tai reiškia, kad Shakespeare'o dramoms, atsidūrusios to draugo bibliotekoje, šioje vietoje nebėra meniškai geros dramoms?

Ar neturėtume sakyti, kad jis tiesiog negali jų įvertinti? Jis net negali susidaryti nuomonės apie tų dramų meninį vertingumą. Bet tada susidaro paradoksali situacija. Kaip tik ta aplinkybė (būtent – lingvistinis ribotumas), dėl kurios, pasak reliatyvisto, hindi skaitytojas turėtų sakyti, kad Shakespeare'o dramoms jo bendruomenėje nėra meniškai vertingos, tuo pat metu neleisti jam spręsti apie Shakespeare'o dramų meninį vertingumą.

Meninė vertė yra *priimtimumo* (angl. *eligibility*) forma – tai, kuo verta pasinaudoti, ką verta pasirinkti, kas yra tinkama. O reliatyvistas, atrodo, rizikuoja supainioti priimtimumą su *prieinamumu* (angl. *availability*) – visiškai kitos rūšies dalyku. Pasakyti, kad meno kūrinys prieinamas visuomenei *z*, reiškia pasakyti, kad visuomenės nariai pajėgia suprasti meno kūrinį, mėgautis juo, arba, jei norite, įvertinti jį. „Hamletas“ nėra prieinamas nei visuomenei, kuri skaito tik hindi kalba, nei tai, kuri neturi supratimo apie dramą ar apskritai grožinę literatūrą, ir jis tik iš dalies prieinamas visuomenei, kurios nariai visiškai nesupranta, kuo blogas Klaudijaus, vedusio savo brolio našlę, poelgis arba kodėl žmogus galėtų trokšti keršto¹.

Tačiau mano priekaištas dėl šitų dalykų supainiojimo gali būti neteisingas. Reliatyvistas atsakytų puikiai žinąs šį skirtingumą, tačiau prieinamumas esąs būtina meninės vertės sąlyga – meno kūrinys gali būti meniškai geras tik tokiaame kontekste (visuomeniniame ar asmeniniame), kuriame jis yra prieinamas. Ko jis vertas, jei niekas negali juo naudotis? Man atrodo, kad iš tikrųjų kūrinio vertingumas išlieka toks pat nepriklausomai nuo to,

ar kas nors gali juo naudotis. Poezija nėra argumentas, tačiau ji gali liudyti kaip reikšmės ir reikšmių skirtingumo ekspertė. Prisimenate Thomo Gray'aus kitokio neprieinamumo pavyzdžius:

Pilna ramybe švytinčių lobių
Juoda okeano urvų gelmė;
Daugybė žiedų pražysta nepastebėti
O jų saldybė bergždžiai sklinda dykumų ore.

Kalbantysis aiškiai neabejoja, kad nepamatytas ir nepamatomas lobis turi tas estetines savybes, kurios užtikrina jo estetinį vertingumą. Ir jeigu neužuosta dykumos žiedų saldybė išlaiko savąją vertę, tai kuria prasme ta saldybė sklinda bergždžiai?

Šaldytuvai gali būti perneštas į tokią vietą, kurioje nėra elektros. Ten jis būtų visai nenaudingas. Bet jeigu jis buvo geras šaldytuvai, tai pernešimas į netinkamą aplinką jo nepadaro blogesnio (prasto ar blogo). Jeigu du Jacksono Pollocko paveikslai yra vienodai geri, negalėtume vieno iš jų paversti blogesniu nuvežę į visuomenę, kurios nariai akli to meno kūrinio vertingumui arba nesugeba žvelgti į jį palankiai. Nežinau, ko dar reikėtų norint parodyti, kad iš priimtimumo neplaukia prieinamumas, o tai sako, kad prieinamumo reliatyvumas nereiškia, jog reliatyvus yra priimtimumas.

Taigi aš neigiu, kad du vienas kitam prieštaraujantys teiginiai apie „Rudens ritmą“ – anksčiau minėti (7) ir (8) – abu yra teisingi; be to, aš neigiu, kad reliatyvistams pasisėkė įrodyti (o tai jų pareiga), kad bet kurios analogiškos sakinių poros abu sakiniai yra teisingi, dar mažiau jiems pasisėkė paaiškinti priežastis, dėl kurių tokios poros sakiniai abu galėtų būti teisingi. Manau, kad tokio pat pobūdžio argumentacija pakirstų ir visus kitus bandymus papildyti predikatą „yra meniškai geras“ dar vienu kintamuoju (*z*), kad ir kaip būtų interpretuojama *z* reikšmių aibė – kaip

¹ Žr. Laura Bohannon. Shakspeare in the Bush. In *Theme and Form*, ed. M. C. Beardsley, R. W. Daniel and G. Leggett. Englewood Cliffs, 1975; perspausdinta iš *Conformity and Conflict: Readings in Cultural Anthropology*, ed. J. P. Spradley and D. W. McCurdy. Boston, 1971.

epochos, kultūros, subkultūros, socialinės klasės ar individai. Kaip jau sakiau, akivaizdu, kad tokie dalykai kaip meno kūrinio patinamumas, mėgavimasis juo, jo vertinimas, žavėjimasis, malonumo ar pasitenkinimo išgyvenimas yra kintami. Bet iš to neplaukia, kad ir to kūrinio meninis vertingumas taip pat yra kintamas. Kol reliatyvistas neįrodys priešingai, tol reliatyvizmas liks neįtikinantis. O dėl minėtos įrodymo naštos asimetrijos reliatyvisto nesėkmė šitai įrodinėjant reiškia ne reliatyvisto pergalę.

III

Negaliu susilaikyti nepriminęs dar vienos klaidos, apie kurią dažnai įspėjama, tačiau ji kartkartėmis šmėkšteli iš naujo, kad pridėtų apgaulingo įtikinamumo reliatyvistiniam meninės vertės aiškinimui. Šios istorijos moralas – tebus jis pirmas sąrašė – yra tas, kad neįmanoma tuo pat metu būti pernelyg daugelio rūšių reliatyvistu. Nors galvojau apie savo pavyzdį savarankiškai, neseniai aptikau įdomų Kurto Vonneguto Jaunesniojo „Čempionų pusryčių“ personažą – minimalistinį tapytoją Rabo Karabekianą, kuriam sumokėjo penkiasdešimt tūkstančių dolerių „už tai, kad priklijavo geltoną juostelę ant žalios drobės“ vertikalčiai, jei gerai supratau jo egzaltuotą kalbą². Atrodo, literatūrinio Karabekiano darbas buvo tolimas aidas realaus Barnetto Newmano, sukūrusio daug drobių, kartais vadinamų „praktine tapyba“, su siauromis vertikaliomis juostomis. Bet prašyčiau leisti man pasiūlyti keletą savo paties išgalvotų tapytojų pavyzdžių.

Įsivaizduokite niujorkiečio, Barnetto Newmano sekėjo, paveikslą: didelis baltas plotas, tarkime, dešimties ir penkiolikos pėdų, ir vienintelė vertikali raudona juosta.

² Kurt Vonnegut, Jr. *Breakfast of Champions*. New York, 1975, p. 214, 221.

Paveikslas pavadintas „Apibrėžtis“. Jis išreiškia atvirumą, – užtikrins jus avangardinis kritikas, – dailininkas vaizduoja save kaip vertikalią liniją, kaip vienišąjį, o aplink tęsiasi beviltiškas komunikacijos su kita tolma būtybe ilgesys. Dabar įsivaizduokite: eskimas tolimoje Šiaurėje netikėtai gauna didelę drobę ir dažų. Jį visada žavėjo nežinia kam sustatyti ryškiai raudoni telegrafo stulpai, matyti prieš daugel metų besilankant Vakaruose. Jis nusprendžia nutapyti tą raudoną daiktą, stovintį sniege, – taip netyčiom gimsta tikslus ano paveikslas Manhatane dublikatas. Paveikslas pavadinamas „Stulpas sniege“ („Pole in the Snow“). Griežtąja prasme – du visiškai tapatūs paveikslai, net negali apie juos kalbėti skirtingai. Betgi kokie skirtingi pasauliai! Eskimas, niekad nepatyręs egzistencinio nerimo, būdingo silpstančiai Vakarų civilizacijai, negalėtų išreikšti vienišųjų jausenos minioje ir šiuolaikinio komunikacijos stygiaus. Jo paveikslas neturi šios gilios prasmės, jis tiesiog vaizduoja raudoną stulpą sniege. Tai nėra labai geras paveikslas. O „Apibrėžtis“ – geras, prasmiskai turiningas paveikslas.

Tai gana nerealistiškas pavyzdys, bet ne visai tuščias; kai kurie šiuolaikiniai estetikai pasiūlė ne vieną tokio pobūdžio transformaciją – ypač Arthuras Danto³. Man pačiam tai kelia abejonių, tačiau nenorėčiau čia svarstyti šios temos. Pakaks suformuluotosios dilemos. Jeigu atsisakome įtraukti „meninius aktus“, kaip juos pavadino Guy Sircello⁴, į patį meno kūrinį ir pasitenkiname vien tuo, ką jame mato akys, tai eskimo kūrinys yra lygiai geras, kaip ir mūsų niujorkiečio: abu kūriniai pasižymi tomis pačiomis vizualinėmis savybėmis, taigi ir ta pačia galia teikti tokį patį estetinį pasi-

³ Žr. jo esė: The Transfiguration of the Commonplace. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1974, vol. 33, No. 1, p. 139–148.

⁴ Žr.: Guy Sircello. *Mind and Art*. Princeton University Press, 1972, ch. 1.

tenkinimą kiekvienam, pasirengusiam juos vertinti. Tačiau jei tarsime, kad dėl skirtingo kultūrinio konteksto jie turi radikaliai skirtingas prasmes, tai jie nebus to paties lygio darbai ir nebestebins tai, jog vienas paveikslas yra geresnis nei kitas.

Čia susiduriame su svarbia galima reliatyvizmo rūšimi, kiek kitokia negu meninės vertės reliatyvizmas sprendžiant apie meninę vertę, kuri ligi šiol nagrinėjome. Paprastesniuose pavyzdžiuose kalbama apie estetines savybes. Tarkime, atvirumas. Mums, gyvenantiems urbanistinės kultūros grūstyje, Barnetto Newmano drobės gali pasirodyti labai, net gąsdinamai, atviros ir tuščios – tuomet tos vienatinės raudonos vertikalės jėga ypač suintensyvėja. Antra vertus, eskimui, pripratusiam prie neaprėpiamų sniego platybių, paveikslas galėtų visai neatrodyti nei labai atviras, nei tuščias. Tada sakytume, jog estetiinių savybių suvokimas skirtingose visuomenėse yra skirtingas; ir taptume reliatyvistais, jei tai pratęstume sakydami, kad skirtingose visuomenėse keičiasi ir pats tokių savybių *egzistavimas* – kad tas pats tapybos darbas (ar vaizdinė konstrukcija) yra atviras vienoje kultūroje, bet neatviras ar mažiau atviras kitoje. Tokį požiūrį galėtume vadinti estetiinių savybių reliatyvizmu, kad skirtume jį nuo meninės vertės reliatyvizmo.

Estetiinių savybių reliatyvizmo klausimas yra svarbus. Gali atsitikti, kad mano pavyzdys šokiruos kaip pernelyg dirbtinis, todėl pasiūlysiu realų atvejį – žymioji Bernini'o šv. Teresės skulptūra (1647) Romoje. Bernardas Heylas palygino šešių meno istorikų, rašiusių dvidešimtojo amžiaus šeštajame dešimtmetyje, komentarus⁵. Vienas apibūdina tą darbą kaip šaltą, sausą, nepoetišką, kitas – kaip persmelktą veikia žemiškos aistros negu

mistinio įkvėpimo, kitas – kaip tiesiog gražų ir sentimentalų, kitas – kaip išreiškiantį aistringą misticizmą, tikrą pamaldumą ir dangišką džiaugsmą. Matyt, šie meno istorikai tame pačiame fiziniame objekte pamatė labai skirtingas savybes. Ir, žinoma, galėtume padaryti išvadą, kad kai kurie iš jų bus suklydę, arba priešingai – priimti reliatyvistinį požiūrį į jų komentarų skirtingumus.

Įsivaizduokime, kad diskusijos labai turėtų pripažinti estetiinių savybių reliatyvizmą esant teisingą. Tada neišvengiamai turėtume skirtingas „šv. Teresės“, su visai kitokiomis savybėmis, o dėl šių skirtingumų vienos būtų estetiškai geresnės už kitas. Bet tai pripažinti nereikštų priimti meninės vertybės reliatyvizmą, nes nėra nieko reliatyvistiško pripažinime, jog labai skirtingi objektai gali būti skirtingo meninio vertingumo. Taigi, galime grįžti prie tų dviejų neatskiriamų tapybos kūrinių, kuriuos neseniai įsivaizdavome: jeigu priimame estetiinių savybių reliatyvizmą, tai tie neatskiriama darbai nėra tokie patys paveikslai, nes tas, kuris Manhatane, yra didžiulis, atviras, tuščias, o tas, kuris Aliaskoje, toks nėra. Paveikslas, apie kurį skirtingai sprendžia dvi skirtingos visuomenės, nėra tas pats tapybos darbas.

Galima būti reliatyvistu ir estetiinių savybių, ir meninės vertės požiūriu, tačiau tas, kuris imasi ginti šių abiejų rūšių reliatyvizmą to paties meno kūrinio ir tos pačios kintamųjų reikšmių aibės atžvilgiu, rizikuoja patirti loginių keblumų.⁶

Versta iš: Monroe C. Beardsley.

The Refutation of Relativism.

The Journal of Aesthetics and Art Criticism,

1983, vol. 41, No. 3, p. 265–270.

Vertė Nijolė Radavičienė

⁵ 'Relativism' and 'Objectivity' in Stephen C. Peper's Theory of Criticism. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1960, vol. 18, No. 4, p. 387–388.

⁶ Norėčiau padėkoti Jeffrey Olenui už taiklų šio straipsnio kritiką (bijau, kad ne į visą ją pakankamai atsižvelgiau, nes netikėtai atguliau į lignonę) ir Michaelui Wreenui už neįkainojamą redakcinę pagalbą.